

Η ΠΡΑΓΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΑΡΕΤΗΣ ΣΥΝΕΠΑΓΕΤΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ - ΔΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Τα συναισθήματα της ηδονής ή της λύπης από τις πράξεις μας αποδεικνύουν τη διαμόρφωση ἔξεων - Παραδείγματα

Σημείον δὲ δεῖ ποιεῖσθαι τῶν ἔξεων τὴν ἐπιγινομένην ἡδονὴν ἢ λύπην τοῖς ἔργοις· ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν καὶ αὐτῷ τούτῳ χαίρων σῶφρων, ὁ δ' ἀχθόμενος ἀκόλαστος, καὶ ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ χαίρων ἢ μὴ λυπούμενός γε ἀνδρείος, ὁ δὲ λυπούμενος δειλός.

Συσχετισμός της ηθικής αρετής με τα συναισθήματα – Συμπέρασμα.

Περὶ ἡδονᾶς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ· διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πρᾶττομεν, διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα.

Ο ρόλος της αγωγής στη διαμόρφωση των μόνιμων στοιχείων του χαρακτήρα μας.

Διὸ δεῖ ἤχθαι πῶς εὐθὺς ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησὶν, ὥστε χαίρειν τε καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ· ἡ γὰρ ὀρθὴ παιδεία αὕτη ἐστίν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Πρέπει όμως να θεωρούμε αποδεικτικό σημάδι ότι έχουν διαμορφωθεί τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας την ευχαρίστηση ή τη δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας· γιατί αυτός που μένει μακριά από τις σωματικές ηδονές και αυτό ακριβώς του προκαλεί ευχαρίστηση, είναι σῶφρων, ενώ αυτός που δυσανασχετεί (με αυτό), (είναι) ἔκλυτος και αυτός που υπομένει τους κινδύνους και χαιρέται ή τουλάχιστον δεν δυσαρρεστείται, είναι ανδρείος, ενώ αυτός που δυσαρρεστείται (είναι) δειλός. Διότι η ηθική αρετή σχετίζεται με την ευχαρίστηση και τη δυσαρέσκεια· γιατί για χάρη της ευχαρίστησης κάνουμε τιποτένια πράγματα, ενώ εξαιτίας της δυσαρέσκειας μένουμε μακριά από τα ωραία πράγματα. Γι' αυτό πρέπει να έχουμε διαπαιδαγωγηθεί από την πιο μικρή ηλικία με τέτοιο τρόπο, όπως λέει ο Πλάτωνας, ώστε και να ευχαριστιόμαστε και να χαιρόμαστε και να δυσανασχετούμε με αυτά που πρέπει· γιατί αυτή είναι η σωστή παιδεία.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

(Εκτός από το λεξιλόγιο του σχολικού βιβλίου στη σελίδα 164)

χαίρων = νιώθω ευχάριστα, προκαλώ ευχάριστα συναισθήματα

ἀχθόμενος < ἄχθομαι = δυσανασχετώ, δυσαρρεστούμαι

ἤχθαι < ἀπαρέμφατο παρακειμένου του «ἄγομαι» = διαπαιδαγωγούμαι

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

σημείον < σημαίνω: αμφίσημος, αξιοσημείωτος, ασήμαντος, άσημος, βιβλιόσημο, γραμματόσημο, διάσημος, δίσημος, ένσημο, επισήμανση, επίσημος, παράσημο, πολύσημος, προσήμανση, πρόσημο, σήμα, σημάδι, σημαδιακός, σημαία, σήμανση, σημαντικός, σήμαντρο, σημασία, σημασιολογία, σηματοδότης, σηματοδότηση, σημείο, σημειολογία, σημείωμα, σημείωση, χαρτόσημο.

ποιεῖσθαι < ποιέω-ῶ: αξιοποιήσιμος, απεριποίητος, αποποίηση, αχειροποίητος, εκποίηση, θεοποίητος, περιποιητικός, ποίημα, ποίηση, ποιητής, προσποιητός.

ἐπιγινομένην < ἐπί + γί(γ)νομαι (θ. γεν-, με ετεροίωση γον- και πρόσφυμα ε > γενε-, με έκταση γενη-. Ο ενεστώτας γίγνομαι προέκυψε από ενεστωτικό αναδιπλασιασμό γι- + θ. γεν- και με συγκοπή γν-): άγονος, γενέθλια, γένεση, γενέτειρα, γενετικός, γένος, γηγενής, γονίδιο, γονιός, γόνος, γυνή, ενδογενής, εξωγενής, επίγονος, ευγενής, νεογνό, πολυγονία, πρόγονος, πρωτογενής.

ἡδονὴν < ἡδομαι (= ευχαριστιέμαι): αηδία, ηδονή, ηδονικός, ηδονιστής, ηδονοβλεψία, ηδυπάθεια, ηδύποτο (= λικέρ).

λύπην < λυπέομαι -οῦμαι: αλύπητα, αξιολύπητος, λυπηρός, λύπηση, λυπητερός, περίλυπος, συλλυπητήριος.

ἀπεχόμενος < ἀπό + ἔχομαι (θ. σεχ-, ἔχ-, σχ-, σχε- > σχη-): ανακωχή, αποχή, ἔξη, ἐξής, ἐξοχή, ἐξοχικός, ἐξοχος,

καθεξής, καχεκτικός, καχεξία, παροχή, πάροχος, πρόσχημα, προσχηματικός, ραβδούχος, σκηπτούχος, σχεδιασμός, σχεδιαστήριο, σχεδιαστής, σχέδιο, σχεδόν, σχέση, σχήμα.

χαίρων (θ. χαρ- + πρόσφυμα -j και με επένθεση > χαίρω. Ο μέλλοντας: χαιρ- και χαρ- + πρόσφυμα -ε, με έκταση -η > χαιρ-ή-σ-ω, χαρ-ή-σ-ω με αποβολή του -σ ανάμεσα από τα δύο φωνήεντα και συναίρεση > χαρή-ω > χαρέ-ω > χαρῶ): χαρά, χαρούμενος, χαρμόσυνος, χάσμα, χάρη, περιχαρής, άχαρος, χαρμονή, χαριτωμένος.

άχθόμενος < άχθομαι: άχθόμενος < άχθομαι < άχθος: άχθος, αγχόνη, αχθοφόρος, επαχθής, αχθηδών, σεισάχθεια.

ύπομένων < ύπό + μένω: ανυπόμονος, διαμονή, διαμονητήριο, εμμονή, έμμονος, επιμονή, επίμονος, μενετός, μοναχικός, μοναχός, μονή, μόνιμος, μονιμότητα, μόνος, παραμονή, προσμονή, υπομονετικός, υπομονή.

λυπούμενος < λυπέομαι-οὔμαι < λύπη: αλύπητος, αξιολύπητος, λύπη, λυπημένος, λυπηρός, περίλυπος, συλλυπητήρια.

έστιν < εἰμί: εξουσιαστικός, εσθλός, ετυμολογία, έτυμον, οντολογία, οντολογικός, όντως, ουσία, ουσιαστικός, ουσιάδης, παρόν, παροντικός, παρουσιαστικό.

πράττομεν < πράττω (θ. πράγ-γ-ω > πράττ(σ)ω: απραγματοποίητος, απράγμων, άπραγος, άπρακτος, δυσπραγία, εισπρακτικός, ευπραγία, πεπραγμένα, πολυπράγμων, πράγμα, πραγματικός, πρακτέο, πρακτικό, πράκτορας, πρακτορείο, πράξη, πραξικόπημα.

δει: αδέητος, δέηση, ένδεια, ενδεής.

ήχθαι < άγομαι: αγέλη, άγημα, αγρός, αγρότης, αγωγή, άγωγή, αγωγιότης, άγωγήμος, αγωγός, άγώνας, άγωνία, αγωνιστικός, ακτίνα, άμαξα, αναγωγή, ανάγωγος, αξία, αξιόμαχος, άξιος, άξονας, άξονικός, απαγωγή, αρχηγός, διαγωγή, εισαγωγέας, εισαγωγή, εξαγωγέας, εξαγωγή, επαγωγή, επαγωγικός, επείσακτος, ευάγωγος, καταγωγή, καταγωγή, κυνηγός, λοχαγός, νηπιαγωγός, ξενάγηση, ξεναγός, οδηγός, παιδαγωγός, παραγωγή, παραγωγός, παράγωγος, παρθεναγωγείο, προαγωγή, προακτέος, προσαγωγή, στρατηγός, συναγωγή, συναξάρι, σύναξη, υδραγωγείο, χορηγία, χορηγός.

φησιν < φημι (θ. φη-, φᾱ-, φᾶ-, και με ετεροίωση φω-): άφατος, προφήτης, φήμη, φωνή.

όρθή < (επίθ.) όρθός: αδιόρθωτος, ακατόρθωτος, διορθώνω, διόρθωση, διορθωτής, επανορθώνω, επανόρθωση, επιδιόρθωση, κατόρθωμα, κατορθώνω, όρθιος, ορθολογισμός, ορθολογιστής, ορθώνω, παλινόρθωση.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Όταν εκτελούμε μια πράξη, δοκιμάζουμε είτε ευχάριστα είτε δυσάρεστα συναισθήματα και αυτό αποδεικνύει ότι έχουν διαμορφωθεί μέσα μας τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας («αί έξεις»). Η θέση αυτή αποδεικνύεται με τα ακόλουθα παραδείγματα: αν κάποιος απέχει από τις βλαπτικές σωματικές ηδονές και αυτό τον ευχαριστεί, τότε αυτό σημαίνει ότι έχει αποκτήσει το μόνιμο χαρακτηριστικό της εγκράτειας· αν όμως απέχοντας από αυτές νιώθει δυσάρεστα συναισθήματα, τότε είναι «άκόλαστος». Αν πάλι κάποιος υπομένει τις επικίνδυνες πράξεις και αυτό του προκαλεί ευχαρίστηση ή τουλάχιστον όχι δυσαρέσκεια, τότε είναι ανδρείος, ενώ, αν τις υπομένει με δυσαρέσκεια, τότε είναι δειλός. Επομένως, για να θεωρηθεί ότι κάποιος έχει κατακτήσει τις ηθικές αρετές, δεν αρκεί να κάνει ηθικές πράξεις, αλλά και να βιώνει ευχάριστα συναισθήματα μέσα από αυτές. Και παρατηρούμε ότι, όταν ένας άνθρωπος δεν κατέχει την αρετή, κάνει τιποτένιες πράξεις, επειδή αυτές τον ευχαριστούν, ενώ κρατιέται μακριά από τις καλές πράξεις, επειδή μ' αυτές θα νιώσει δυσάρεστα συναισθήματα. Αφού, λοιπόν, τις πράξεις μας τις συνοδεύουν συναισθήματα, πρέπει, για να κατακτήσουμε την αρετή, να συνηθίσουμε να νιώθουμε ευχάριστα συναισθήματα με την εκτέλεση ηθικών πράξεων και το αντίθετο. Αυτό πρέπει να γίνεται με την αγωγή από την παιδική μας κιόλας ηλικία. Αυτή την άποψη συμμαριζεται και ο Πλάτωνας.

Θεματική οργάνωση της ενότητας

A) «Σημείον δέ δει ποιείσθαι... λυπούμενος δειλός.» Η ηδονή ή η λύπη ως απόδειξη διαμόρφωσης των έξεων

B) «Περί ήδονάς... τών καλών άπεχόμεθα.» Η ηθική αρετή συνδέεται με την ηδονή και τη λύπη. Οι συνήθειες ηθικά λανθασμένες επιλογές των ανθρώπων

Γ) «Διό δει ήχθαι πώς... αύτη έστιν.» Η ορθή παιδεία ως αγωγή στα συναισθήματα της ηδονής και της λύπης

Ερμηνευτικά σχόλια

A) «Σημείον δέ δει ποιείσθαι... λυπούμενος δειλός.» Η ΗΔΟΝΗ Ή Η ΛΥΠΗ ΑΠΟΔΕΙΞΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΞΕΩΝ

1. Σημείον

Ο Αριστοτέλης, αφού έδειξε ότι ο εθισμός οδηγεί στη διαμόρφωση έξεων, δηλαδή στην απόκτηση μόνιμων γνωρισμάτων του χαρακτήρα μας, είναι υποχρεωμένος να δείξει ποιο είναι το αποδεικτικό στοιχείο ότι η έξη διαμορφώθηκε. Έτσι αναφέρεται στο «σημείον», δηλαδή στο αποδεικτικό στοιχείο που συνάγεται από το υλικό

των αισθήσεων και τη λογική επεξεργασία του. Επειδή, λοιπόν, το «σημείον» δεν είναι τυχαία ένδειξη, αλλά επεξεργασμένο λογικά υλικό, αποτελεί ασφαλές μέσο για να στηρίξει κανείς την αλήθεια των λεγομένων του.

2. **Σημείον δὲ δεῖ ποιεῖσθαι τῶν ἕξεων τὴν ἐπιγινομένην ἡδονὴν ἢ λύπην τοῖς ἔργοις·**

Το ευχάριστο ἢ δυσάρεστο συναίσθημα ἀπὸ τις πράξεις μας ἀπόδειξη διαμόρφωσης τῶν «ἕξεων»

Η «ἕξις» είναι το τέλος μιας πορείας εθισμού και σημαίνει ότι ο άνθρωπος έχει αποκτήσει με τον εθισμό μόνιμα γνωρίσματα. Κριτήριο ότι συντελέστηκε η πορεία εθισμού και κρυσταλλώθηκε σε ἕξη είναι τα ευχάριστα ἢ δυσάρεστα συναισθήματα που προκαλεί η επιτέλεση των πράξεων στον άνθρωπο. Χρειάζεται ωστόσο να διευκρινίσουμε προκαταρκτικά το περιεχόμενο με το οποίο χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης τις έννοιες της ἡδονῆς και της λύπης. Μπορούμε να πούμε ότι ο φιλόσοφος διακρίνει την ἡδονή σε «καλή» και «κακή» ἢ σε ανώτερη και κατώτερη αντίστοιχα. Η «καλή ἢ ανώτερη ἡδονή» συνδέεται με την εγκράτεια και την αποχή του ανθρώπου ἀπὸ την «κακή ἢ κατώτερη ἡδονή». Η λύπη μπορεί να προκύπτει ἀπὸ την αδυναμία ἢ την απροθυμία του ανθρώπου να αποφύγει την «κακή ἢ κατώτερη ἡδονή» και να υποβάλει τον εαυτό του στη δοκιμασία της εγκράτειας. Στην προσπάθειά του να γίνει κάτοχος της αρετῆς ο άνθρωπος ἔχει συνεχῶς ἀνάγκη ἀπὸ επιβεβαιώσεις για την ορθότητα των ενεργειῶν του, για την ορθότητα γενικὰ της πορείας του. Ποιος ἢ τι θα τον βεβαιώσει ὅτι πορεύεται στον δρόμο που θα τον οδηγήσει στην αρετή και ὄχι ενδεχομένως στον δρόμο που θα τον οδηγήσει στο ἀντίθετό της, στην κακία; Η ἀπάντηση του Αριστοτέλη είναι ὅτι ὑπάρχει στην πραγματικότητα ἕνα ἀλάνθαστο ἀποδεικτικό στοιχείο: η ευχαρίστηση ἢ η δυσἀρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας. Ἄν το άτομο ενεργεῖ ὅπως ενεργεῖ και αὐτό του προκαλεῖ ευχαρίστηση, θα πει πως οι ἐνέργειές του είναι σωστές. Ἄν, ἀντίθετα του προκαλούν δυσἀρέσκεια και λύπη οι ἐνέργειές του, θα πει πως ἔχει πολὺ δρόμο ἀκόμα μπροστὰ του ὡς την κατάρκτηση της αρετῆς.

Ο Αριστοτέλης διατυπώνει, λοιπόν, τη θέση ὅτι τα ευχάριστα ἢ δυσάρεστα συναισθήματα που συνοδεύουν την επιτέλεση των πράξεών μας αποτελοῦν το κριτήριο ὅτι ἔχουν διαμορφωθεῖ μέσα μας τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας. Ὄταν, λοιπόν, κάνουμε ἐνάρετες πράξεις και χάρη σε αυτές αισθανόμαστε ευχαρίστηση, αὐτό σημαίνει ὅτι η αρετή ἀποτελεῖ μόνιμο χαρακτηριστικό μας. Γι' αὐτό η τέτοιου εἴδους ἡδονή ἀποτελεῖ ἀγαθὸ για το ὁποῖο δεν πρέπει να ἀδιαφοροῦμε. Ἄλλωστε, αὐτή είναι και η ἐπιβράβευση για τις ἠθικές πράξεις μας. Ἀπὸ την ἄλλη, η λύπη που αισθανόμαστε, ὅταν πράττουμε ἐνάρετα, ἀποδεικνύει ὅτι δεν ἔχουμε κάνει κτήμα μας την αρετή, δεν εἴμαστε ἀκόμη ἐνάρετοι, ἀλλὰ ἀκόλαστοι.

3. **«ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν καὶ αὐτῷ τούτῳ χαίρων σῶφρων, ὁ δ' ἀχθόμενος ἀκόλαστος, καὶ ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ χαίρων ἢ μὴ λυπούμενός γε ἀνδρείος, ὁ δὲ λυπούμενος δειλός.»**

Παραδείγματα

Για να στηρίξει λογικά ο φιλόσοφος τη θέση ὅτι τα ευχάριστα ἢ δυσάρεστα συναισθήματα ἀποδεικνύουν τη διαμόρφωση ἕξης, χρησιμοποιεῖ παραδείγματα με τα ὁποῖα φτάνει στο σημείο να υποστηρίξει ὅτι δεν είναι ἀρκετὸ να ἀπέχει κανείς ἀπὸ τις σωματικές ἡδονές για να δικαιούται τον χαρακτηρισμὸ του σῶφρονα ἀνθρώπου. Τον χαρακτηρισμὸ αὐτὸ θα τον δικαιούται, μόνον ἂν η ἀποχή ἀπὸ τις σωματικές ἡδονές γίνεται για αὐτὸν πηγή ευχαρίστησης και χαράς. Κάτι παραπάνω: ἂν η ἀποχή ἀπὸ τις σωματικές ἡδονές του προκαλεῖ λύπη και στενοχώρια, τότε –και παρὰ την ἀποχή του!– θα εξακολουθήσει να λέγεται = να εἶναι ἀκόλαστος. Το ἴδιο στην περίπτωση της ἀνδρείας: ἀνδρείος εἶναι αὐτὸς που ὑπομένει τα δεινὰ κι αὐτὸ του προκαλεῖ χαρὰ ἢ, ἔστω, δεν του προκαλεῖ λύπη. Γιατί, ἂν του προκαλεῖ λύπη, τότε δεν εἶναι ἀνδρείος, ἀλλὰ δειλός –και ἂς ὑπομένει τα δεινὰ! Ὅτι αὐτὸ ἦταν μια βαθιὰ πίστη του Αριστοτέλη το διαπιστώνουμε και ἀπὸ τη συχνότητα με την ὁποῖα την πρόβαλλε (αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις εἰσὶν ἡδεῖαι). Ἄς δούμε ὁμως ἀναλυτικότερα αὐτὰ τα παραδείγματα:

1^ο παράδειγμα («ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος ... ἀκόλαστος»): ἂν κανείς κρατιέται μακριὰ ἀπὸ τις σωματικές ἡδονές και αὐτὸ του προκαλεῖ ευχάριστα συναισθήματα, τότε η ἀποχή του αὐτὴ συνιστὰ μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του και εἶναι σῶφρων, ἐνῶ ἂν η ἀποχή αὐτὴ του προκαλεῖ δυσάρεστα συναισθήματα, τότε δεν του ἔχει γίνει μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του και εἶναι ἀκόλαστος. Ἐπομένως, δεν ἀρκεῖ να ἀπέχει κανείς ἀπὸ τις σωματικές ἡδονές για να χαρακτηρίζεται σῶφρων. Τον χαρακτηρισμὸ αὐτὸν δικαιούται, μόνον ἐάν η ἀποχή αὐτὴ του προκαλεῖ ευχάριστα συναισθήματα.

Για να γίνει πιο κατανοητὸ το παράδειγμα, καλὸ εἶναι να διευκρινιστοῦν τα ἐξῆς:

- **«ἡδονή»:** εἶναι το ευχάριστο συναίσθημα, η ἠθική ικανοποίηση, η ανώτερη ἡδονή που ολοκληρώνει τον ἀνθρώπο και δεν προκαλεῖται ἀπὸ σωματικὸ ἐρέθισμα. Για το ευχάριστο συναίσθημα που προκαλεῖται ἀπὸ σωματικὸ ἐρέθισμα, ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεῖ τον ὄρο «σωματικὰ ἡδοναί».
- ὅταν ο Αριστοτέλης μιλά για ἀποχή ἀπὸ τις σωματικές ἡδονές («ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν»), δεν ἐννοεῖ την πλήρη ἀποχή ἀπὸ αυτές, ἀλλὰ την ἀποχή ἀπὸ τις υπερβολικές σωματικές ἡδονές, την ἔμμετρη ἀπόλαυσή τους. Η πλήρης ἀποχή εἶναι, κατὰ τον φιλόσοφο, κακία και ἀναίσθητος αὐτὸς που ἀπέχει πλήρως ἀπὸ αυτές.
- **«λύπη»:** εἶναι το δυσάρεστο συναίσθημα.

- «σώφρων»: είναι αυτός που χρησιμοποιεί τη λογική του ώστε να ενεργεί σωστά, ο εγκρατής, αυτός που τηρεί το μέτρο. Η αποχή από τις σωματικές ηδονές του προκαλεί ευχάριστα συναισθήματα, γιατί μπορεί και επιβάλλεται σ' αυτές και αποδεικνύει στον εαυτό του την ισχυρή του θέληση.
- «ἀκόλαστος»: είναι αρχικά αυτός που δίνεται στις σωματικές ηδονές δίχως μέτρο. Στην ενότητα που εξετάζουμε ἀκόλαστος είναι αυτός που απέχει από τις σωματικές ηδονές, επιβάλλεται σ' αυτές, αλλά η αποχή αυτή του προκαλεί **δυσάρεστα συναισθήματα**. **Λυπάται, όταν δεν μπορεί να ικανοποιήσει τις επιθυμίες του για απόλαυση των σωματικών ηδονών.**

2ο παράδειγμα («καὶ ὁ μὲν ὑπομένων ... δειλός»): αν κάποιος υπομένει τους κινδύνους της μάχης ή τις αντιξοότητες της ζωής και αυτό του προκαλεί ευχάριστα ή τουλάχιστον όχι δυσάρεστα συναισθήματα, τότε αυτό είναι πια μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του και είναι ανδρείος. Αν όμως υπομένει τους κινδύνους με δυσαρέσκεια, τότε το να υπομένει τους κινδύνους δεν του έχει γίνει ακόμη μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του και είναι δειλός. Σε τελική ανάλυση, αν η πράξη ανδρείας μάς ευχαριστεί, αυτό δείχνει ότι μέσα μας έχει σχηματιστεί και σταθεροποιηθεί η ἔξις να πράττουμε ανδρεία. Αντίθετα, αν μας προκαλεί λύπη η πράξη μας, η λύπη αυτή δείχνει ότι η πράξη μας δεν είναι εκδήλωση ἔξεως, αλλά είναι αντίθετη με αυτή και την φθείρει. Ας διευκρινίσουμε τώρα τους εξής όρους:

- «**ἀνδρείος**»: αισθάνεται ικανοποίηση, χαρά, όταν αντιμετωπίζει τα δεινά. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν νιώθει το συναίσθημα του φόβου, αλλά μπορεί και επιβάλλεται σ' αυτό και το ξεπερνά κι αυτό είναι στοιχείο της αρετής.
- «**δειλός**»: λυπάται, όταν βρίσκεται αντιμέτωπος με τις δυσκολίες, και νιώθει υπερβολικό φόβο στην αντιμετώπιση των κινδύνων. Ο φόβος του υπερβαίνει τα όρια του μέτρου και δεν μπορεί να τον ξεπεράσει. Αυτό είναι στοιχείο της κακίας.

B) «Περὶ ἡδονᾶς... τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα.» Η ΗΘΙΚΗ ΑΡΕΤΗ ΣΥΝΔΕΕΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΗΔΟΝΗ ΚΑΙ ΤΗ ΛΥΠΗ. ΟΙ ΣΥΝΗΘΕΙΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

1. «Περὶ ἡδονᾶς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ»

Τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν προηγουμένως οδηγούν τον Αριστοτέλη στη διατύπωση του συμπεράσματός του, ότι η ηθική αρετή συνδέεται με τα ευχάριστα και τα δυσάρεστα συναισθήματα. Δεν αρκεί, λοιπόν, να κάνει κάποιος ηθικές πράξεις για να θεωρηθεί ότι έχει κατακτήσει τις ηθικές αρετές, αλλά και να βιώνει ευχάριστα συναισθήματα μέσα από αυτές. Αν οι πράξεις αυτές δεν προκαλούν χαρά, αλλά είναι αποτέλεσμα επιβολής και καταναγκασμού και προκαλούν δυσάρεστα συναισθήματα, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ηθικά ενάρετος αυτός που τις πράττει. Ο Αριστοτέλης, λοιπόν, δεν αναφέρεται στον συνεχή εσωτερικό αγώνα που απαιτείται για την κατάκτηση των ηθικών αρετών, αλλά τονίζει ότι αυτές δημιουργούν ευχάριστα συναισθήματα στον ηθικό άνθρωπο. Η αρετή δηλαδή ρυθμίζει τα συναισθήματα της ηδονής και της λύπης στην ψυχή του ανθρώπου και θέτει μέτρο σε αυτά και συνεπώς συνδέεται όχι μόνο με το καθαρά λογικό μέρος της ψυχής, αλλά και με το άλογο, το λεγόμενο επιθυμητικό.

Σ' αυτό το σημείο, μάλιστα, με τη σύνδεση ηθικής και συναισθημάτων, διαφαίνονται και στοιχεία ψυχολογίας, της οποίας ο Αριστοτέλης έθεσε τις βάσεις και θεωρείται θεμελιωτής της. Η ηθική συνδέεται στενά με συναισθήματα και επιθυμίες (ενώ κάποιες θεωρίες τη σχετίζουν με το διανοητικό κυρίως μέρος του ανθρώπου). Την ίδια ιδέα, ότι δηλαδή *αἱ ἡδοναὶ καὶ αἱ λῦπαι* επηρεάζουν αποφασιστικά τη ζωή των ατόμων και των κοινωνιών, τη συναντούμε και στον Πλάτωνα: «νόμων δὲ πέρι διασκοπούμενων ἀνθρώπων ὀλίγου πᾶσά ἐστιν ἡ σκέψις πέρι τε τὰς ἡδονᾶς καὶ τὰς ἐν τε πόλεσιν καὶ ἐν ἰδίῳ ἔθεσιν». Ο Αριστοτέλης όμως συστηματοποίησε περισσότερο από τον δάσκαλό του την εξέταση των συναισθημάτων, και είδε τα συναισθήματα με λιγότερη, γενικά, αυστηρότητα από εκείνον.

2. «διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν, διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα». Οι συνήθεις ηθικά λανθασμένες επιλογές των ανθρώπων.

Ο Αριστοτέλης αιτιολογεί στο σημείο αυτό το προηγούμενο συμπέρασμα. Αν συγκρίνουμε την αναφορά της ηδονής με εκείνη στην αρχή της ενότητας, γίνεται φανερό ότι πρέπει να διακρίνουμε μεταξύ «καλών» και «κακών» ηδονών: οι πρώτες συντείνουν στη διατήρηση της μεσότητας και του ορθού λόγου, ενώ οι δεύτερες έχουν το αντίθετο αποτέλεσμα. Η παιδεία λοιπόν καθιστά τον άνθρωπο ικανό να διακρίνει μεταξύ «καλών» και «κακών» ηδονών και να επιλέγει τις πρώτες. Εκτός λοιπόν από την ηδονή, τη χαρά δηλαδή και την ευχαρίστηση που προκαλούν οι πράξεις της αρετής, υπάρχει και η ηδονή που συνοδεύει συχνά και τις ευτελείς μας πράξεις. Στο συγκεκριμένο εδάφιο χρησιμοποιεί τον όρο «**ἡδονή**» με την αρνητική σημασία της. Σημαίνει, δηλαδή, την άμετρη επιθυμία, τον ακόρεστο πόθο. Όσοι έχουν διαμορφώσει κακές «ἔξεις» και, επομένως, δεν έχουν κατακτήσει τις ηθικές αρετές, πράττουν ευτελείς και ασήμαντες πράξεις, γιατί αυτές τους δημιουργούν ευχάριστα συναισθήματα. Αντίθετα, αποφεύγουν τις ηθικές πράξεις, για να αποφύγουν να βιώσουν δυσάρεστα συναισθήματα.

Αυτή η ηδονή είναι μάλιστα και που μας παρασέρνει στο να τις πράττουμε –όπως υπάρχει και η λύπη, η στενοχώρια δηλαδή και η δυσαρέσκεια που συνοδεύει, επίσης συχνά, και τις όμορφες πράξεις και ενέργειές μας, κάτι που μας κάνει τελικά να τις αποφεύγουμε. Γι' αυτό και όταν κάποια στιγμή ο Αριστοτέλης θα φτάσει να

συζητά (Ηθικά Νικομάχεια 1109 α30εξ.) τους πρακτικούς τρόπους με τους οποίους ο καθένας θα πρέπει να βοηθά τον εαυτό του να αποκτήσει την αρετή, δεν θα παραλείψει να τονίσει ότι το κάθε άτομο οφείλει να εξετάζει να δει προς τα πού είναι *εὐκατάφορον*, ποιες είναι δηλαδή οι φυσικές ροπές του, κάτι που θα το καταλάβει «ἐκ τῆς ἡδονῆς καὶ λύπης τῆς γινομένης περὶ ἡμᾶς», από την ευχαρίστηση δηλαδή και τη δυσαρέσκεια που συνοδεύουν τις πράξεις μας και τις ενέργειές μας. Γι' αυτό και θα συστήσει στη συνέχεια να είμαστε στο μέγιστο δυνατό βαθμό προσεκτικοί σε ό,τι αφορά «τὸ ἥδὺ καὶ τὴν ἡδονήν· οὐ γὰρ ἀδέκαστοι κρίνομεν αὐτήν».

3. Διαγραμματική παρουσίαση της επιτέλεσης μιας ηθικής πράξης με τα συναισθήματα που βιώνουν αυτοί που έχουν κατακτήσει ως ἕξιιν τις ηθικές αρετές και αυτοί που δεν τις έχουν κατακτήσει ως ἕξιιν.

Όσοι κατέχουν τις ηθικές αρετές

- βιώνουν ευχάριστα συναισθήματα με την εκτέλεση μιας ηθικής πράξης και γι' αυτό τις επιδιώκουν,
- βιώνουν δυσάρεστα συναισθήματα με την εκτέλεση μιας μη ηθικής πράξης (η άποψη αυτή αφήνεται να εννοηθεί από τα συμφραζόμενα).

Όσοι δεν κατέχουν τις ηθικές αρετές

- βιώνουν δυσάρεστα συναισθήματα με την εκτέλεση μιας ηθικής πράξης και γι' αυτό την αποφεύγουν,
- βιώνουν ευχάριστα συναισθήματα με την εκτέλεση μιας μη ηθικής πράξης.

4. Οι σημασίες της λέξης «ἡδονή» στην ενότητα

Στην ενότητα αυτή η λέξη «ἡδονή» αναφέρεται σε δύο σημεία με δύο διαφορετικές σημασίες. Στην αρχή του κειμένου («... τὴν ἐπιγινομένην ἡδονὴν ἢ λύπην τοῖς ἔργοις») αποκτά τη σημασία των «καλών» ηδονών, οι οποίες επιφέρουν ἄλλογη χαρά και ικανοποίηση στον άνθρωπο εξαιτίας των ηθικών του πράξεων και συντείνουν στη διατήρηση της μεσότητας και του ορθού λόγου. Στο τέλος του κειμένου («διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν») η ηδονή ανήκει στην κατηγορία των «κακών» ηδονών, που ξεπερνούν τα όρια του μέτρου, βρίσκονται στην υπερβολή της απόλαυσης των παθών, κυριαρχούν στη λογική του ανθρώπου και τον απομακρύνουν από την αρετή.

Για τον Αριστοτέλη έχει τεράστια σημασία η «ἡδονή» στη ζωή του ανθρώπου. Επειδή, λοιπόν, αυτή ακολουθεί τις πράξεις μας και αποτελεί την επιβράβευσή μας γι' αυτές, πρέπει να αισθανόμαστε την «καλή», την ανώτερη ηδονή και να την επιλέγουμε, για να οδηγηθούμε στην ηθική αρετή. Ικανοί να τη διακρίνουμε και να την επιλέξουμε από τις «κακές» ηδονές θα γίνουμε μόνο με την ορθή παιδεία.

Γ) «Διὸ δεῖ ἤχθαι... αὕτη ἐστίν.» Η ΟΡΘΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΩΣ ΑΓΩΓΗ ΣΤΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΗΔΟΝΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΥΠΗΣ

1. Ορισμός της παιδείας

Η πλατωνική διδασκαλία εκτίθεται στους *Νόμους* (653b - c). Τη διδασκαλία αυτή θυμήθηκε ο Αριστοτέλης, κάτι που δείχνει, φυσικά, τη μεγάλη τιμή που έτρεφε για αυτόν. Δεν δυσκολεύεται καθόλου να πει κανείς πως είναι, ίσως, ο πιο σημαντικός ορισμός της αγωγής –και είναι πολλοί, ως γνωστόν, οι ορισμοί που δοκιμάστηκαν ως σήμερα για την έννοια αυτή: «Η πιο σωστή παιδεία, η πιο σωστή αγωγή είναι αυτή που μας κάνει ικανούς να χαιρόμαστε με ό,τι αξίζει και να λυπούμαστε για ό,τι αξίζει»– και, φυσικά, οι μεγάλες ιδέες βρίσκονται στο στόμα ενός μεγάλου μάστορα του λόγου και την πιο δυνατή, την πιο επιγραμματική διατύπωση! Ο Αριστοτέλης συμφωνεί με τον Πλάτωνα (στους *Νόμους*) και διατυπώνει κι ο ίδιος τη θέση ότι στη διαμόρφωση των μόνιμων στοιχείων του χαρακτήρα μας σημαντικό ρόλο παίζει η ορθή αγωγή και ιδιαίτερα από πολύ μικρή ηλικία. Το ανθρώπινο περιβάλλον του παιδιού (γονείς και δάσκαλοι), οφείλει από νωρίς να επεμβαίνει, να καθοδηγεί, να του υποδεικνύει τις πράξεις για τις οποίες πρέπει να νιώθει ευχάριστα συναισθήματα και να το βοηθήσει να ασκηθεί σ' αυτές. Με την επιβράβευση των ηθικών πράξεων και την αποδοκιμασία των μη ηθικών πράξεων θα το βοηθήσει να επιδιώκει μόνο τις πρώτες, αφού μόνο αυτές θα του προσφέρουν τη χαρά της επιβράβευσης, συναίσθημα που προτιμά να αισθάνεται κάθε άνθρωπος. Ο φιλόσοφος επισημαίνει τον κεφαλαιώδους σημασίας ρόλο που έχει η παιδεία στη διάπλαση του ήθους του ανθρώπου, η οποία πρέπει να παρέχεται από μικρή ηλικία. Προσδιορίζει την έναρξη της παιδευτικής αγωγής στην πολύ μικρή ηλικία «εὐθὺς ἐκ νέων», δείχνοντας μάλλον τη μεγάλη σημασία που έχει η επίδραση των φορέων αγωγής στον αδιαμόρφωτο ακόμη άνθρωπο. Έτσι, θα επέλθει ο εθισμός σε ενάρετες - ηθικές πράξεις, ο οποίος θα συνεχιστεί και σε μεγαλύτερες ηλικίες, μέχρι να διαμορφωθούν τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα.

2. Οι παιδαγωγικές αντιλήψεις του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη και η σύγχρονη παιδαγωγική

- Η σύγχρονη παιδαγωγική αποδέχεται την άποψη ότι ο άνθρωπος πρέπει να διαπαιδαγωγείται από πολύ μικρή ηλικία. Επίσης, αναγνωρίζει την αξία και τη συμβολή της ηθικής επιβράβευσης.

- Διάσταση απόψεων μπορούμε να παρατηρήσουμε ως προς τον χαρακτήρα της αγωγής: η πλατωνική αγωγή έχει χαρακτήρα περισσότερο αυταρχικό. Οι φορείς αγωγής προσπαθούν να επιβάλουν στο παιδί τις δικές τους επιλογές και δεν το αφήνουν να ενεργήσει ελεύθερα. Αντίθετα, η σύγχρονη παιδαγωγική προωθεί την ελεύθερη και ενεργητική συμμετοχή του παιδιού στη διαδικασία της αγωγής. Αυτό πρέπει να αφήνεται να αναπτύξει ελεύθερα την προσωπικότητά του, να κάνει τις επιλογές του, να αναλαμβάνει την ευθύνη τους και να μαθαίνει μέσα από τα λάθη του. Ο ρόλος των φορέων αγωγής είναι να το καθοδηγήσουν και να το προστατέψουν από σημαντικές παρεκτροπές χωρίς να επιβάλουν συμπεριφορές.

3. Η κοινωνική διάσταση της αρετής

Για άλλη μια φορά στο κείμενο του Αριστοτέλη διαφαίνεται η κοινωνική διάσταση της αρετής, καθώς η πόλη (μέσω των νομοθετών), αλλά και η οικογένεια και το στενό κοινωνικό περιβάλλον είναι αυτοί που έχουν την ευθύνη για την κατάκτηση της ηθικής αρετής από τους ανθρώπους. Η αρετή, λοιπόν, έχει κοινωνικό χαρακτήρα, επειδή:

- οι πράξεις μας συντελούνται μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον και έχουν αντίκτυπο στον κοινωνικό περίγυρο,
- ο κοινωνικός περίγυρος προσδιορίζει το πόσο ηθικές είναι οι πράξεις μας και μας αποδίδει ηθικούς χαρακτηρισμούς σύμφωνα με αυτές,
- κάθε κοινωνία - πολιτεία αξιολογεί ποιες πράξεις είναι ηθικές και μας υποχρεώνει με την παιδεία και την αγωγή να τις ακολουθήσουμε.

ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

Προκειμένου ο Αριστοτέλης να τονίσει τα ευχάριστα και δυσάρεστα συναισθήματα που ακολουθούν τις ηθικές και μη ηθικές πράξεις και για να διαφοροποιήσει τα χαρακτηριστικά που αντιστοιχούν σε όσους διαθέτουν και σε όσους δεν διαθέτουν τις ηθικές αρετές, συσσωρεύει ζεύγη αντιθετικών εννοιών:

- ήδονη ≠ λύπη
- χαίρων ≠ άχθόμενος
- σώφρων ≠ ακόλαστος
- ανδρείος ≠ δειλός
- φαῦλα ≠ καλά
- χαίρω ≠ λυπούμαι